

Újragondolt szegénység

A szegénység és kirekesztettség olyan társadalmi jelenségek, amelyeket sokan vizsgáltak már, és amelyek csökkentéséért sokan sokféleképpen tettek és tesznek, mégis újratermelődnék. A szociológia és a rokon tudományok feladata minden korban, hogy feltárják e jelenségek társadalmi viszonyait, okait, bemutassák a szegénységben és kirekesztettségben élők életét, és szembesítsék ezzel a társadalmat és a döntéshozókat. A szegénység léte azonban kínos minden politikai rendszer számára: az volt a Kádár-rendszerben, és az most is, amikor a kormányzati kommunikációban még a szó használata sem megengedett. Maga a szegénységkutatás és a szegénység kutatói sem tartoznak a politika magától értetődő támogatottjai közé, mint ahogy megosztó reakciókat vált ki a szociológia inherens késztetése is arra, hogy a nem látható vagy nem kívánatos jelenségeket feltárja és nemritkán társadalomkritikai éllel hozza nyilvánosságra. A jelenségek azonban ma is léteznek, s talán aktuálisabbak is a néhány évtizeddel ezelőtti helyzethez képest.

Újragondolt szegénység – ezzel a címmel a Blinken OSA Archívum 2016 szeptemberében kétnapos konferenciát rendezett abból az alkalomból, hogy Kemény István irathagyatéka az OSA-ba került, ahol a konferenciával egy időben nyilvánosan kutathatóvá vált. A konferencia társszervezője A 20. század hangja Archívum és Kutatóműhely (MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Szociológiai Intézet) volt. Kemény István (1925–2008), a magyar szociológia kiemelkedő alakja, a szegénységkutatás meghatározó személyisége nevére nevezte a társadalmi jelenségeket: munkás- és cigánykutatásai mindmáig viszonyítási pontként szolgálnak a fiatalabb generációk számára. Munkásságával iskolát teremtett, emberi kiállásával mintát adott munkatársainak, tanítványainak, Schiffer Pállal való együttműködése pedig olyan időtálló alkotásokat eredményezett, mint a Cséplő Gyuri című film. Kemény tevékenységét nem tűrte a Magyar Népköztársaság, emigrálnia kellett. A magyarországi fejleményeket többek között a Szabad Európa Rádió külső munkatársaként követte és kommentálta Párizsból. A rendszerváltás után térhetett csak haza, hogy ismét részt vehessen a tudományos és közéletben.

A 2016. szeptemberi konferencia azonban nemcsak a szociológus irathagyatékát és a rokon forrásokat kívánta bemutatni, hanem rangos kutatók, szakértők, művészek, aktivisták részvételével megkísérelte a szegénység és kirekesztettség témakörének újragondolását, mai jelentőségének megítélését, a jövőbeli kilátások és a kitörési pontok felvázolását. Ehhez filmvetítése-

ket és elemző beszélgetéseket is társított, és kamarakiállítást is bemutatott Kemény István és Schiffer Pál alkotói együttműködésének irat- és fotódokumentumaiból. A rendezvényt sorozat leggyakorlatiasabb elemei azok a műhelyfoglalkozások voltak, amelyeket hajléktalan aktivisták vezettek középiskolás csoportoknak abból a célból, hogy érzékenyítsék a résztvevőket a hajléktalanság és kirekesztettség problémái és a köztünk élő hajléktalanok iránt.

A Replika e számában közölt *Szegénység* tematikus blokk létrejöttét a fenti konferencia előadásai inspirálták.¹ Az előadások első csoportja a Kemény által vizsgált problémákra, az alkalmazott módszertanra, illetve a „Kemény-iskola” jellemzőire irányult – idetartozik jelen összeállításunkban Szelényi Iván tanulmánya, aki Kemény munkásságának három tanulságos elemét (strukturális mobilitás, az új munkásosztály, etnicitás mint társadalmi konstrukció) emeli ki; illetve Kovai Cecília kulturális antropológiai megközelítésű írása, amely kritikusan vizsgálja a cigányság társadalmi pozíciójának diszkurzív kereteit. Az előadások következő csoportja a probléma mai érvényességét taglalta – közülük Szabari Veronika itt közölt írása Kemény módszertani individualizmusát tárgyalja, Virág Tünde pedig a „cigányfalu” mai jelentéséről és értelmezési keretéről ír. A továbbiakban az előadások a probléma reprezentációjára irányultak a vizuális műfajokban és a médiában – ebből született Mink András tanulmánya Kemény Szabad Európa Rádió-beli jegyzeteiről, azon belül három témáról: a forradalom problémájáról, a pártállami rezsim magyarországi ellenzékéről és a liberális kapitalizmus problémájáról. Az előadások utolsó csoportja a jövőről, a kitorési pontokról szólt – közülük Gagyí Ágnes és Pulay Gergő a szegénységkutatásban és az új középosztálybeli aktivizmusban tapasztalható szolidaritásról, reprezentációról és képviselétről szóló tanulmányát, valamint Misesics Bálint írását a szegénység, a szociológia és a hatalom viszonyrendszeréről közöljük összeállításunkban. Végül az eredeti források kutatói számára Tari Örs Lehel készített tanulságos áttekintést tematikus blokkunk számára a Blinken OSA Archívum vonatkozó dokumentumairól és ezek kölcsönös kapcsolódásáról.

Rendszerez olvasóink számára már nem újdonság a Replika és az Információs Társadalom folyóiratok szakmai együttműködése: a kölcsönös recenziókon túl a két periodika 2017. nyári számai összehangoltan, egy közös témakört – a biztonság és magánélet viszonyát – kibontva, időben is szinkronizálva jelentek meg.² Ezúttal is hasonló vállalkozást indított a két szerkesztőség: a Replika *Szegénység* tematikus blokkjának párjaként az Információs Társadalom *Digitális szegénység* tematikus számot jelentet meg. Ma már a szegénység vizsgálata sem lehet teljes, ha csupán a hagyományos életviszonyokra irányul: a digitális eszközök és szolgáltatások a szegény és kirekesztett rétegek életére is hatással vannak – kérdés, hogy e hatások csökkentik-e a távolságot a társadalom periferiáján élők és más rétegek tagjai között. Ugyan a digitális szegénység magyarországi természetrajzáról az említett konferencián csak egyetlen előadás hangzott el, azonban a témakört kibontva az Információs Társadalom több tanulmányt közöl a Replika jelen számával egy időben megjelenő 2017/2. lapszámában.³

1 A konferencia összes előadása és panelbeszélgetése 28 szerkesztett kisfilm formájában megnézhető az OSA YouTube csatornáján: <https://www.youtube.com/playlist?list=PLW16VxGg82nUKiQ2H1N0hZY0VX1LjGce2>.

2 Az OSA-ban 2017. július 12-én tartott közös lapszám bemutató felvezető előadásai és vitája felvételről megtekinthetők a <https://m.youtube.com/watch?v=Ggmq0cYCLng> címen.

3 A korábbi gyakorlatnak megfelelően mindkét folyóirat számai elektronikus formában ingyenesen elérhetők a www.replika.hu, illetve a www.informaciostarsadalom.hu weboldalakon.

Reméljük, hogy a két tematikus összeállítás újabb ösztönzést ad a magyarországi szegénységkutatás művelőinek, a kutatások megrendelőit pedig meggyőzi az ilyen kutatások elkerülhetetlenségéről, az eredmények hasznosításának szükségességéről. Ezt az a tény is alátámasztja, hogy a két lapszám közös bemutatója és nyilvános vitája a Magyar Szociológiai Társaság ez évi vándorgyűlésén, a Falu- és Vidékszociológia és az *Információs Társadalom* szakosztályok közös rendezvényén történik.

A szerkesztők

Információs Társadalom

Digitális szegénység

Csótó Mihály

Aki (információ)szegény, az a legszegényebb?
Az információs szegénység megjelenési formái

Molnár Szilárd

A megrekedt magyar modernizáció kiútkeresése
a sokrétű digitális megosztottság útvesztőjéből

Csepeli György

A szegénység a digitális korban

2017. XVII. évfolyam 2. szám

TANULMÁNYOK

Csótó Mihály

Aki (információ)szegény, az a legszegényebb? Az információs szegénység megjelenési formái

8

A tanulmány áttekinti az információs szegénység fogalmának kialakulását, valamint jelentéstartalmának fejlődéstörténetét, az információs szegénység értelmezési keretének és hatókörének folyamatos bővülését az 1970-es évektől elindulva. A különböző megközelítések és elemzések alapján elmondható, hogy az információs szegénység egy olyan állapot, amelyet jelentősen meghatározhat ugyan a gazdasági értelemben vett szegénység, vagy a különböző információs technológiák hatékony használata, de legfőbb jellemzőjeként a cselekvésképtelenség, az egyén által a mindennapi élet kihívásaira adott válaszok elmaradása azonosítható.

Kulcsszavak: információs szegénység, szegénység, információs írástudás, tudásszakadék, információs viselkedés, cselekvésképtelenség

Molnár Szilárd

A megrekedt magyar modernizáció kiútkeresése a sokrétű digitális megosztottság útvesztőjéből

30

A modernizációs folyamat az utóbbi 40 évben megrekedt a magyar társadalomban. Ennek egyik fő oka a foglalkoztatás szerkezeti struktúrájának változatlansága. Ahhoz, hogy itt változásokat érvünk el, a digitális megosztottság felszámolásában kell az új és helyes hangsúlyokat megtalálnunk. Ennek elősegítése érdekében finomítjuk a digitális megosztottság értelmezési keretét, majd erre támaszkodva megállapítjuk, hogy egyelőre rosszak a magyar információs társadalom felzárkóztatási programjainak beavatkozási irányai. A hozzáférési és használati szakadék csökkentését elsősorban nem az árak miatti problémák megoldásával kell kezelni. Sokkal fontosabbnak látszik a digitális kompetenciák, készségek szintjének növelése a már internetezőkhöz, a digitális eszközöknek oktatásban betöltött szerepének növelése, valamint a digitális javakhoz, közszolgáltatásokhoz való hozzáférés esélyegyenlőségének drasztikus növelése.

Kulcsszavak: digitális megosztottság, intergenerációs mobilitás, digitális készségek, oktatás, társadalmi felzárkóztatás

Csepeli György

A szegénység a digitális korban

48

A szegénység fogalma a hazai szociológiában többször újra- és átértelmezett fogalom, mára már a megismerést korlátozó jelentésekkel, úgy, hogy a szegénység az elmúlt két évtizedben rohamosan terjed Magyarországon. A KSH adatai szerint ma Magyarországon a 7 év alatti gyermekek 42,2 százaléka él szegénységben. A cikk áttekinti a szegénység fogalmának változásait, és kiemeli azokat a hátrányokat és lehetőségeket, melyeket a digitális technológiák jelentenek a fiataloknak.

Kulcsszavak: Szegénység, szociológia, Magyarország, IKT, fiatalok

Székely Levente

Győztes vesztesek – az információs társadalom ifjúsága

53

Az elmúlt negyedszázadban Magyarországon három, egymással egybefüggő rendszerszintű változás ment végbe. A rendszerváltás, a globalizáció és az információs társadalmi átmenet egyaránt kihatott a gazdasági, társadalmi és a kulturális alrendszer egészére. Az írás ezen rendszerszintű változások mentén mutatja be a 15-29 évesekre vonatkozó nagymintás ifjúságkutatások eredményeit. Az ifjúság átfogó megismerését célzó nagymintás ifjúságkutatás arra is alkalmas lehet, hogy megvizsgálhassuk a digitális megosztottságot és az ehhez kapcsolódó hátrányos helyzetet ebben a speciális, sokszor az információs társadalmi átmenet nyerteseiként azonosított csoportban.

Kulcsszavak: fiatalok, információs társadalom, penetráció, hátrányos helyzetűek, digitális megosztottság

MŰHELY

Rab Árpád – Z. Karvalics László

Harmadik generációs információs írástudás-fejlesztés a gyermeki életésélyek javításáért

69

A cikk a digitális szegénység problémakörének kutathatóságát állítja fókuszba. Nem kérdéses, hogy a versenyképesség fő tényezője nem a technológia, hanem az emberi tényező. Hogyan segíthetnek az infokommunikációs technológiák a szegénység és az információs szegénység felszámolásában? Hogyan csökkenthető a digitális megosztottság, és mi a szerepe ebben a folyamatban a különböző információs írástudásoknak? A súlyos kérdéseket konkrét kutatási terv és nemzetközi kitekintés egészíti ki.

Kulcsszavak: szegénység, digitális, digitális megosztottság, információs írástudás

KUTATÁSI JELENTÉS

Sólyom Barbara

Digitális esélyegyenlőség – Az eMultiCoop Szociális Szövetkezet

78

Jelen esettanulmány a digitális esélyegyenlőtlenség mérséklésére irányuló kezdeményezések munkájába kíván betekintést engedni a Nógrád megyei Szécsény térségében működő eMultiCoop Szociális Szövetkezet tevékenységén keresztül. Tanulmányunkban bemutatjuk a Szövetkezet létrejöttét és működését, főbb jellemzőit és jövőbeli terveit. Empirikus kutatásunk során meglévő szervezeti dokumentumok, mélyinterjúk és egy fókuszcsoport segítségével igyekeztünk választ találni kérdéseinkre.

Kulcsszavak: digitális kultúra, digitális esélyegyenlőség, szociális szövetkezet, kvalitatív kutatás

English summaries of the papers

91